

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica XI (2013)

Renata Zawistowska

Zespół Szkół Ogólnokształcących Mistrzostwa Sportowego w Krakowie

Mniejszości narodowe, problem autonomii i etnoregionalizmu w Słowacji

Niepodległa od 1 stycznia 1993 roku Republika Słowacka zajmuje powierzchnię 49 036,9 km² i dzieli się na 8 województw (kraje)¹, 79 powiatów (okresy)² i 2891 gmin (obce) – z tego 138 ze statusem gminy miejskiej³. Kraje, okresy i obce są jednostkami samorządu terytorialnego i administracji państwowej. Oficjalne dane ze spisu ludności w 2001 roku wykazały, że na jej terytorium mieszkało 4 614 854 Słowaków, którzy stanowili 85,8% z 5 379 455 ogólnej liczby obywateli⁴. Od czasu oderwania się od Węgier po I wojnie światowej⁵ liczba Słowaków powiększyła się prawie 2,5-krotnie. W końcu 2008 roku społeczeństwo Republiki Słowackiej liczyło 5 412 254 obywateli⁶.

Mniejszości narodowe, grupy etniczne i imigranci

Według oficjalnych danych z 2001 roku 13,1% obywateli Republiki Słowackiej należało do mniejszości narodowych. Odsetek ten był jednak znacznie wyższy i wynosił około 20% ogółu ludności. Spis ludności wykazał bowiem tylko 89 920 Romów, natomiast w świetle innych źródeł w Słowacji mieszkało wówczas ponad pół miliona Romów, czyli około 10% ogółu społeczeństwa⁷.

¹ Kraje: bratysławski, trnawski, trenczyński, nitrzański, żyliński, bańsko-bystrzycki, preszowski, koszycki.

² Z tego 5 powiatów znajduje się w granicach Bratysławy i 4 w granicach Koszyc.

³ Gminą miejską w Słowacji kieruje primator, gminą wiejską – starosta. Również dzielnicą w gminach miejskich w Słowacji kieruje starosta.

⁴ *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa materinského jazyka a pohlavia za SR, kraje a okresy*: Štatistický úrad SR, Bratislava 2002.

⁵ Szerzej zob.: R. Zawistowska, *Kwestia węgierskiej mniejszości narodowej w Słowacji w latach 1945–1948*, Warszawa 2010, tam obszerna literatura przedmiotu.

⁶ Według spisu z 2011 r. społeczeństwo Słowacji liczyło 5 397 036 obywateli. *Obyvatel'stvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991*. Štatistický úrad SR, Bratislava 2002 <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>, dostęp 6.01.2011.

⁷ Ibidem. *Národnosť rómska*: 1991 – 75 802 (1,4%), 2001 – 89 920 (1,7%), 2011 – 105 738 (2,0%).

W 1991 roku 10,8% społeczeństwa Słowacji (567 296 osób)⁸ stanowili Węgrzy. W ciągu następnych dziesięciu lat ich liczba spadła o prawie 47 tys. i w 2001 roku wynosiła 520 528 osób (9,7%). Przywódców Węgrów w Słowacji niepokoiły postępujące procesy asymilacji⁹. Ludność węgierska w Słowacji zamieszkuje tereny rolnicze¹⁰, a spadek liczby ludności w regionach, gdzie dominuje rolnictwo, był w ostatnich dziesięcioleciach zjawiskiem naturalnym i widocznym we wszystkich krajach Europy Środkowej. Obawy przywódców ludności węgierskiej w Słowacji potwierdził w pełni przeprowadzony 21 maja 2011 kolejny spis ludności¹¹.

Pozostałe mniejszości narodowe w Słowacji w 2001 roku liczyły: czeska (0,8% ogółu społeczeństwa RS – 44 620)¹², rusińska (0,4% – 24 201), ukraińska (0,2% – 10 814), niemiecka (0,1% – 5405), polska (2602), morawska (2348), rosyjska (1590), bułgarska (1179), chorwacka (890) i żydowska (218). Inną narodowość posiadały 5784, a nieustaloną aż 54 502 osoby¹³.

Oprócz uznanych prawnie mniejszości narodowych żyją w Słowacji również grupy etniczne narodowe i wyznaniowe. Swoje stowarzyszenia posiadają m.in. grupy: islamska, afrykańska, afkańska, wietnamska, chińska, koreańska, kubańska, czeczeńska, hinduska i pakistańska. Wszystkie one mają zabezpieczoną prawnie możliwość rozwijania swojej kultury i języka, wzbogacając i urozmaicając życie kulturalne Republiki Słowackiej.

W 1996 roku Słowacja podpisała umowę z Międzynarodową Organizacją ds. Migracji (International Organization for Migration – IOM)¹⁴. Oficjalne urzędowe

⁸ L. Gyurgyík, *A magyarság demográfiai, település – és társadalomszerkezetének változása*, [w:] *Magyarok Szlovákiában 1989–2004. Összefoglaló jelentés. A redszerváltástól az európai uniós csatlakozásig*, red. J. Fazekas, P. Hunčík, Somorja–Dunaszerdahely 2004, s. 141–182.

⁹ „Kronika Sejmowa. Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej”, Warszawa 2001, nr 3 (214), IV kadencja, <http://kronika.sejm.gov.pl/międzynarodowa.4/tekst>, dostęp 4.11.2010.

¹⁰ R. Zawistowska, *Demografia i rozmieszczenie ludności węgierskiej w Słowacji 1918–1950*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” XLVI: 2011, s. 99–126.

¹¹ *Bugár sa obáva, že Maďarov po sčítaní ubudne*, <http://aktualne.centrum>, dostęp 5.01.2011; J. Berényi, *Maďarov po sčítaní ľudu bude v SR menej*, <http://mkp>, dostęp 4.01.2011. Obawy się potwierdziły. Spis z 2011 r. wykazał 458 467 Węgrów mieszkających w Słowacji, co oznacza spadek do 8,5% ogólnej liczby ludności państwa, Tab. 11: Obywatelstwo SR podł'a národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991, <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>.

¹² Liczba ludności czeskiej w Słowacji systematycznie spadała: 1991 – 52 884 (1,0%), 2001 – 44 620 (0,8%), 2011 – 30 367 (0,6%). *Obyvatelstvo SR podł'a národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991*, <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>.

¹³ *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bývajúce obyvateľstvo podł'a národnosti, podł'a materinského jazyka a pohlavia za SR, kraje a okresy*, Štatistický úrad SR, Bratislava 2002; *Národnostné menšín na Slovensku, Slovensko kulturny profil* <http://slovakia.culturalprofiles.net/?id=13033>; M. Pekár, *Základné východiská menšinovej polityky na Slovensku od roku 1918 po súčasnosť*, [w:] *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, red. Š. Šutaj, Prešov 2005, s. 56–67.

¹⁴ International Organization for Migration (IOM). Organizacja ta o charakterze międzyrządowym powstała w 1951 r. i współpracuje z ONZ. Do IOM wchodzi 127 krajów członkowskich i 17 krajów o statusie obserwatora.

saldo emigracji i imigracji w latach 2004–2009 było dla Słowacji korzystne i wyniosło 24 tys. osób¹⁵. Liczba zatrudnionych obywateli państw obcych zwiększyła się w tym okresie z 2679 do 14 241 pracowników. W grupie tej znalazło się wielu wykształconych i wybitnych fachowców¹⁶. Konstytucja RS została uchwalona 1 września 1992 roku¹⁷. W preambule zaakcentowano nawiązanie do tradycji Wielkich Moraw, dziedzictwa kulturowego przodków, ponadstuletniej walki o byt narodo- wy i własne państwo, ponadto podział na „naród słowacki” i „obywatele państwa należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych, żyjących na terytorium Republiki Słowackiej”¹⁸.

Gwarancje dla tej grupy obywateli zostały sformułowane w czwartym rozdziale Konstytucji RS. Obywatele tworzący w Słowacji mniejszości narodowe lub grupy etniczne mają prawnie zagwarantowany wszechstronny rozwój, a w szczególności prawo rozwijania z innymi członkami mniejszości lub grupy własnej kultury, realizowania prawa do wydawania i przyjmowania informacji w ich macierzystym języku, organizowania się w narodowościowych stowarzyszeniach, zakładania i utrzymywania oświatowych i kulturalnych instytucji. Poza prawem do opanowania języka państwowego obywatele należący do mniejszości narodowych i grup etnicznych posiadają również konstytucyjnie zagwarantowane prawo do kształcenia się w ich języku, używania tych języków w urzędowych kontaktach oraz uczestniczenia w rozpatrywaniu spraw dotyczących mniejszości narodowych i grup etnicznych¹⁹. Konstytucja RS i inne prawa jednoznacznie stwierdzają, że obywatele mniejszości narodowych i grup etnicznych nie mogą wykorzystywać przysługujących im praw do zagrożenia suwerenności i terytorialnej całości Republiki Słowackiej oraz do dyskryminacji pozostałego społeczeństwa.

Ramowe Porozumienie o Ochronie Mniejszości Narodowych zostało przyjęte decyzją NR SR nr 128 z 21 czerwca 1995, a po ratyfikacji także przez inne państwa Europy stało się prawnie obowiązujące w Słowacji od 1 lutego 1998 roku. Pierwsze oficjalne sprawozdanie z implementacji zobowiązań wynikających z tego dokumentu Słowacja przedłożyła 4 maja 1999 roku²⁰.

¹⁵ B. Divinsky, *Migračne trendy v Slovenskej republike po vstupu krajiny do EU (2004–2008)*, IOM Medzinardna organizacia pre migraciju, Bratislava 2009, s. 20; Štatistický úrad SR, Bratislava 2005–2009; Statystyki Infostatu.

¹⁶ *Zbornik projektu: Budovanie expertízy klúčových aktérov na Poli integrácie, pracovnej imigrácie a interkultúrneho dialogu*, red. M. G. Guličová, IOM, Bratislava 2009, s. 18.

¹⁷ *Ústava Slovenskej Republiky, č. 460/1992 Zb., ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ústavným zákonom č. 244/1998 Z. z., ústavným zákonom č. 9/1999 Z. z., ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., ústavným zákonom č. 140/2004 Z. z. a ústavným zákonom, č. 323/2004 Z. z.*

¹⁸ K. Plebańska, *System polityczny Słowacji*, psz.pl, dostęp 25.02.2010.

¹⁹ *Ústava Slovenskej Republiky*, op., cit. Štvrtý oddiel, *Práva národnostných menšín a etnických skupín*.

²⁰ *Schema pour les rapports devant être soumis conformément à l'article 25, paragraph 1, de la Convention-cadre pour la protection des minorités nationales (adopté par le Comité des Ministres le 30 septembre 1998, lors de la 642e reunion des Délégués des Ministres)*, ACFC/

Jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii prawnych dotyczących mniejszości narodowych w Słowacji są ustawy regulujące problem urzędowego, państwowego języka i uprawnień języków mniejszości narodowych²¹.

Pierwsza ustawa o ustanowieniu języka słowackiego jako języka urzędowego została przyjęta przez Słowacką Radę Narodową 25 października 1990 roku²². Paragrafy 1–5 określały język słowacki jako język urzędowy. Paragraf 6 *Używanie innych języków* w punkcie 2 stwierdzał, że w mieście lub na wsi, gdzie członkowie mniejszości narodowych tworzą najmniej 20% społeczności, mogą w urzędowych kontaktach używać swojego języka²³.

Do ustawy z 1990 roku nawiązywała ustawa o ochronie języka państwowego z 15 listopada 1995 roku²⁴. Przyznała ona językowi słowackiemu status jedyne go języka urzędowego i ograniczyła stosowanie języków mniejszości. Stała się jedną z głównych przyczyn skierowania przez wszystkie partie węgierskiej mniejszości narodowej listu otwartego do państw Unii Europejskiej i NATO, zawierającego protest przeciwko zagrożeniu demokracji i kultury oraz praw mniejszości narodowych w Słowacji²⁵. List ten był wówczas jednym z ważnych sygnałów, które wzbudziły zaniepokojenie społeczności międzynarodowej i spowodowały okres izolacji Słowacji²⁶. Kolejna ustawa językowa weszła w życie 1 września 2009. Wprowadziła ona wysokie kary za posługiwanie się innym językiem niż słowacki we wszystkich miejscach publicznych²⁷.

W strukturze rządu Republiki Słowackiej funkcjonował kierowany przez wicepremiera Urząd ds. Mniejszości Narodowych, Praw Człowieka i Mniejszościowych, mający w swoim składzie Sekcję Praw Człowieka i Równego Traktowania (Sekcia

INF(1998)001, Conseil de l'Europe, Comité consultatif de la Convention-cadre pour la protection des minorités nationales.

²¹ R. Zawistowska, *Prawna sytuacja ludności węgierskiej w Słowacji w latach 1948–2010 (wybrane tezy naukowo-badawcze)*, „Polityka i Bezpieczeństwo” 2010, nr 1, s. 201.

²² Była to ustawa nr 428. W Słowacji podobnie jak w Czechach w pierwszej kolejności podawany jest numer ustawy często z pominięciem daty. Sprawia to pewne kłopoty polskim badaczom.

²³ 428. *Zákon Slovenskej národnej rady z 25 oktobra 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike*, Čiastka 73, Zbierka zákonov č. 428/1990, <http://zbierka.sk/zz/predpisy>, dostęp 4.10.2010.

²⁴ *Legislativny rámeč pre jazyky menšín v Slovenskej republike (zákon jazykovy 428/190 Zb.)*, <http://niton.sk/documents/89-717-7081>, dostęp 4.10.2010.

²⁵ *Otvorený list vládam štátov Európskej únie a NATO*, Maďarský archív na Slovensku (dalej MAS), Šamorin, Archív inštitúcií, Politické hnutie Spoluzitie (Együttélés) 1990–1998. List podpisali: Zoltán Sidó, predseda celoštátneho výboru ZMPS, Dr. Győző Bauer, predseda Csemadok-u, Ing. Béla Bugár, predseda MKDH, Dr. Miklós Duray, predseda Spoluzitia, Dr. László A. Nagy, predseda MOS.

²⁶ W. Eder, *Polityka Słowacji wobec mniejszości węgierskiej a Unia Europejska i NATO*, [w:] *Prace ofiarowane Profesorowi Jerzemu Wisłockiemu*, red. A. Bieniaszewski, R. T. Prinke, Kraków 1998, s. 2–8.

²⁷ Ł. Wójcik, *Słowacja tylko dla Słowaków*, „Przekrój” z dnia 26.08.2009.

ľudských práv a rovnakého zaobchádzania) oraz Sekcję Mniejszości Narodowych²⁸. Współpracują one z Sekcją Mniejszościowych i Regionalnych Kultur funkcjonującą w Ministerstwie Kultury. Wicepremier kierował również Radą Rządu RS ds. Mniejszości Narodowych i Grup Etnicznych (Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny). Ponadto funkcjonował także Pełnomocnik Rządu SR ds. Romskiej Wspólnoty powołany przez premiera.

Romowie w Słowacji

Wykazywanie w kolejnych spisach ludności w Słowacji wielokrotnie niższej liczby Romów od stanu faktycznego spowodowane było różnymi przyczynami. Podstawowa wynikała z faktu unikania rejestrowania się przez Romów, ale również nie bez winy byli ankieterzy spisowi, którzy wywierali presję na Romów, aby w rubryce „narodowość” podawali: „słowacka”²⁹. Pewna liczba Romów zamieszkała na południu Słowacji podawała narodowość węgierską³⁰. Z wielu wiarygodnych relacji wynika, że populacja Romów w Słowacji szybko się powiększa. Specjaliści twierdzą, że ich liczbę można szacować w granicach od 800 tys. do jednego miliona³¹.

W stosunku do ogólnej liczby społeczeństwa Romów w Słowacji mieszka procentowo więcej niż w jakimkolwiek innym państwie europejskim. W okresie gdy Słowacja stanowiła część Królestwa Węgierskiego, największe romskie skupiska występowały w okolicy Šamorína, Nitry, Komárna, Nových Zámkov, Levíc, Lučenca, Rimavskej Soboty, Rožňavy, Košic i Kežmarku. Również współcześnie największa koncentracja romskiej populacji w Słowacji znajduje się w województwach preszowskim i koszyckim, przylegających do nich wschodnich i południowych powiatach województwa bańsko-bystrzyckiego oraz w południowo-wschodnim powiecie Liptovski Mikulaš województwa żylińskiego.

Prasa i publicystyka polska zamieszcza wiele informacji o problemie romskim w Słowacji, ale koncentruje się na sensacyjnych wydarzeniach, zaopatrując je w tytuły, których celem jest przyciągnięcie uwagi potencjalnego czytelnika. Zawierają one prawdę, ale bardzo jednostronną. Obraz złożonej rzeczywistości wierniej przedstawiają źródła, relacje i publikacje słowackie, romskie i węgierskie pochodzące ze Słowacji³². Żmudną pracę działaczy romskiej inteligencji – niezbyt jeszcze licznej w stosunku do ogólnej liczby Romów w Słowacji – najlepiej pozwalają

²⁸ W rządzie Ivety Radičovej (2010–2012) zajmujący się tymi problemami wicepremier Rudolf Chmel doprowadził do zmiany nazwy na: Rada Rządu RS ds. Praw Człowieka, Mniejszości Narodowych i Równouprawnienia (Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť). Pierwsze posiedzenie Rady pod nową nazwą odbyło się 12.04.2011, <http://radavladylp.gov.sk/1-rokovanie-rady>.

²⁹ „Kronika Sejmowa. Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej”, dostęp 4.11.2010.

³⁰ B. Bugar, *Rómsko-mad'arskí egreši*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 6.01.2011.

³¹ M. Sikorska, *Zabić Roma? Słowacja nie radzi sobie z romską mniejszością*, <http://wiadomości24.pl>, dostęp 19.11.2010.

³² *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2008, Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*, red. G. Lelkes, K. Tóth, Somorja 2009.

poznać informacje przekazywane przez Romską Agencję Prasową (Romska tlačova agentura – RPA), a także publikowane w prasie romskiej w Słowacji, zwłaszcza na łamach „Romano nevo ľil”.

Większość Romów w Słowacji nie ma stałej pracy. Główną przyczyną jest katastrofalne bezrobocie w rejonach zamieszkałych przez Romów, np. na wiosnę 2010 roku w powiecie trebiszowskim było 13 tys., a w woj. koszyckim ponad 71 tys. bezrobotnych³³. Wieloletnie trwałe bezrobocie w środowisku Romów w całej wschodniej Słowacji prowadzi do zjawisk określanych przez słowackich badaczy nazwą: etniczacja ubóstwa, kultura ubóstwa. Dłuższe trwanie tego stanu kształtuje sytuację socjalnego wykluczenia w podwójnie marginalizowanych regionach.

Społeczność romska zamieszkała w Słowacji ma największy w Europie odsetek ludzi młodych. Liczba zasiłków wypłacanych na dzieci pozwoliła szacunkowo ocenić, że w romskiej społeczności w 2004 roku aż 37% stanowiły dzieci, podczas gdy odsetek ten w pozostałej części społeczeństwa Słowacji wynosił 17%. Według badań przeprowadzonych na zlecenie Rady Europy połowa romskiej społeczności w Słowacji liczyła poniżej 18 lat życia³⁴. W latach 90. rocznie przeciętnie 7000 dzieci romskich rodziły dziewczęta nie mające ukończonych 18 lat. Wyjazd do krajów Europy Zachodniej wielu pełnoletnich romskich dziewcząt spowodował, że w ostatnich latach dzieci rodzą już 12–13-letnie romskie dziewczynki po to, by otrzymać pozwalające przeżyć zasiłki.

Na podstawie urzędowej rejestracji zasiłków dla romskich dzieci i bezrobotnych oszacowano, że w Słowacji w niedostatku żyło około 330 tys. Romów. Międzynarodowe organizacje humanitarne oceniły, że około 150 tys. Romów w Słowacji żyje w skrajnej nędzy w osadach, które egzystują na obrzeżach niektórych miast i wsi. W wielu z nich nie ma wody, elektryczności ani ogrzewania. Liczba takich osad romskich w latach 2000–2010 wzrosła z 620 do 691³⁵. Funkcjonują również miejskie osiedlowe romskie getta, np. osiedla Dúžavska cesta w Rimavskej Sobocie, Poštárka w Bardejovie, Luník IX w Košicach. Osiedle to w maju 2009 roku odwiedziło czterech oficerów szkockiej policji z Glasgow, poszukujących metod postępowania z Romami przybyłymi ze Słowacji. Wizyta wywołała u nich przysłowiowy szok³⁶.

W wielu miejscowościach Słowacy ustanowili całodobowe stráže i zabezpieczyli swoje osiedla przed Romami betonowymi murami. W Ostrovanach mur taki

³³ W województwie koszyckim największe bezrobocie występowało w powiecie Rožňava, gdzie wynosiło 26,38% a następnie Trebišov, Sobrance, Košice – okolice, Gelnica i Michalovce, „Nový Čas” z 05.03.2010.

³⁴ A. Jurová, *Rómovia na Slovensku*, [w:] *Katalóg Roma the largest minority in Europe*. Opracowane w ramach projektu: *Kultúra 2000: Kultúrny človek – Ľudská kultúra*. Rómovia a gádžovia: Priblíženie, „Romano nevo ľil” z 28.01. 2005, s. 677–683, z 27.12.2004–13.02. 2005, s. 8.

³⁵ *Rómskych osád pribudlo, v mnohých chýba voda a elektrina*, „Sme” z 15.04.2010.

³⁶ Škóti nazvládajú Rómov zo Slovenska, riešenie hľadali v Košiciach, „Echo”, <http://echomagazin.com>, dostęp 6.01.2011.

powstał po tym, jak grupa Romów zamordowała sprzedawczynię ze sklepu spożywczego, a Słowacy pobili do nieprzytomności dwóch Romów schwytanych z telewizorem skradzionym z wiejskiej świetlicy. „Kradną dosłownie wszystko – stwierdzają zdesperowani mieszkańcy – wycieraczkę, kury, suszące się ubrania. Chcieliśmy się odgrodzić sami. Postawiliśmy płot z siatki, ale Romowie ukradli go w ciągu jednej nocy. Nawet słupki zabrali”³⁷.

W lutym 2004 roku doszło do dramatycznych wystąpień protestacyjnych ludności romskiej spowodowanych drastycznym ograniczeniem zasiłków dla dzieci i osób bezrobotnych przez rząd Mikulaša Dzurindy. Parlament Romów (Romski Parlament) kierowany przez Ladislava Fizika wezwał ludność romską do przygotowania strajków i pokojowych masowych akcji, które miały odbyć się w dniach 23–25 lutego 2004 roku pod hasłem: „Nie chcemy kraść, chcemy pracy”. Jednak już 20 lutego w wielu miastach wschodniej Słowacji zdesperowani głodni Romowie przystąpili do rabowania sklepów. Na pomoc policji przybyły oddziały antyterrorystyczne. Opanowanie sytuacji zajęło im 5 dni³⁸.

Prezydent Słowacji Rudolf Schuster winą za strajk głodowy i rozruchy obarczył rząd, który wprowadzając ostre, restrykcyjne reformy, obniżając lub likwidując zasiłki, nie pomyślał, że doprowadzi do gwałtownego pogorszenia sytuacji i tak już głodujących Romów. Prezydent zaapelował również do organizacji romskich o prowadzenie akcji propagującej edukację dzieci jako jedynej szansy na poprawę poziomu życia w przyszłości³⁹.

Po przyjęciu Słowacji do Unii Europejskiej, a zwłaszcza po jej włączeniu do strefy Schengen, większe rozmiary przybrały wyjazdy Romów do krajów Europy Zachodniej. Tysiące Romów, głównie młodych mężczyzn i dziewcząt, dotarły nawet do Wielkiej Brytanii, korzystając z pośrednictwa nielicznych romskich rodzin, które otrzymały azyl jeszcze w latach 90., np. do rodziny, która zamieszkała wówczas w Sheffield, zaczęli wyjeżdżać krewni i znajomi z Bystrian, Žehry, Pavlovec nad Uhom i Koszyc. Grupy Romów ze Słowacji liczące setki, a nawet tysiące osób można obecnie spotkać w Glasgow, Peterborough, Sheffield, Manchester, Liverpool i innych miastach Wielkiej Brytanii. Zasiadli oni północną Anglię i Szkocję, zajmując opustoszałe domy po reformach Margaret Thatcher⁴⁰.

Emigracja nie rozwiązuje problemów pozostałej w Słowacji ludności romskiej, a nawet je pogłębia, bowiem w Słowacji pozostają osoby starsze, wielodzietne rodziny i osoby mniej przedsiębiorcze, oczekujące na pomoc ze strony państwa i organizacji charytatywnych. Romowie ze Słowacji, którzy udali się do Wielkiej Brytanii i innych państw Zachodniej Europy, nie planują powrotu. Jeśli przyjeżdżają do

³⁷ A. Niewiadomski, *Romowie za murem*, <http://rp.pl>, dostęp 19.10.2009.

³⁸ *Romowie na Słowacji, prasa i polityka*, <http://romapage.hu/europa/hircentrum/article/69604/264/>, dostęp 4.11.2010.

³⁹ D. Puszczkowsky, *Romowie na Słowacji*, docs.google.com, dostęp 4.11.2010.

⁴⁰ L. Singer, *Británia: Rómovia objavili svoj sever*, „Echo Magazin”, <http://echomagazin.com>, dostęp 22.07.2008.

Słowacji, to tylko na urlop i przeważnie w celu zwerbowania i ułatwienia wyjazdu krewnym i znajomym⁴¹.

W Słowacji przed jej przyjęciem do Unii Europejskiej istniało 17 partii romskich, ale nie reprezentowały one całej społeczności romskiej, lecz głównie własne interesy przywódców. Nowym przepisom, które weszły w życie na podstawie ustawy RN SR z 4 lutego 2005, sprostały tylko nieliczne partie. Jedną z nich była Romska Inicjatywa Obywatelska (Rómska Občianska Iniciatíva Slovenskej Republiky – ROI SR)⁴², istniejąca od 21 listopada 1989. Funkcję przewodniczącego ROI SR pełnił Milan Mižič, a jej sekretariatem kierował Jozef Červeňák⁴³. Zarejestrowały się również Romska Inicjatywa Slovenska (RIS) na czele z Alexandrem Patkoló oraz kierowana przez Ladislava Fizika Partia Romskej Koalicji (Strana Romskej Koalicje Slovenskej Republiky – SRK SR).

Ukształtowały się także dwie ponadpartyjne struktury rywalizujące ze sobą o reprezentowanie Romów⁴⁴. Pierwsza z nich pod nazwą Parlament Romów została zarejestrowana w słowackim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w 2001 roku jako stowarzyszenie⁴⁵. Oficjalnie reprezentuje 160 podmiotów (partii, organizacji pozarządowych stowarzyszeń, prywatnych romskich firm, a także osób fizycznych). Parlamentem Romów w Słowacji kieruje Ladislav Fizik⁴⁶, nauczyciel akademicki ze stopniem naukowym doktora, dyrektor Instytutu Studiów Romskich (European Institute of Romany Studies w St. Elizabeth University of Health and Social Work⁴⁷). Konkurencyjną strukturę pod nazwą Rada Pozarządowych Organizacji Romskich Społeczności (Rada mimovládnych organizácií rómskych komunit) zorganizował Ladislav Richter. Kierowaną przez siebie Radę Richter określa również jako romski parlament.

Rywalizacja przywódców partii romskich w Słowacji uniemożliwiła wspólne wystąpienie w wyborach. O głosy uprawnionych do głosowania Romów per-

⁴¹ J. Gregor, *Editorial: Gádzovia odchádzajú, Rómovia zostávajú*, <http://echomagazin.com>, dostęp 1.06.2008).

⁴² *Podarí sa Rómskej Občianskej Iniciatíve Sr (ROI SR) oživiť svoju činnosť?*, „Romano nevo ľil” z 21.07.2005.

⁴³ „Romano nevo ľil” z 10.10.2005.

⁴⁴ K. Géci, *Predseda Predsedníctva Zväzu družstevných Rómov Slovenska, Dôvodová správa pri založení Strany družstevných Rómov Slovenska*, <http://zdrs.sk>, dostęp 4.11.2010.

⁴⁵ *O výsledkoch volieb do VÚC s predsedom strany romskej koalície a kandidatom na predsedu Banskobystrického VÚC Ladislavom Fizikom*, „Romano nevo ľil”, nr 518 (464)–525 (471) 2001–2002, s. 4.

⁴⁶ K. Géci, *Predseda...*

⁴⁷ Po raz pierwszy został zarejestrowany jako organizacja non-profit w Bratysławie 7.10.2002 zgodnie z ustawą nr 213/1997 jako St. Elizabeth College of Health and Social Work in Bratislava, n. o. – Vysoká škola zdravotnícka a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Wyższa Szkoła Zdrowia i Opieki Społecznej św. Elżbiety 13.04.2011 została członkiem European University Association (EUA), który stał się częścią szkolnictwa wyższego w Europie, z prawem do udziału w działaniach i projektach EUA, <http://vssvalzbety.sk>.

traktowały z ich przywódcami partii słowackie i węgierskie⁴⁸. Być może jednak sytuacja ulega zmianie. Partia Koalicji Romskiej wystąpiła samodzielnie w wyborach parlamentarnych, które odbyły się w Słowacji 12 czerwca 2010. Na jej listę padło tylko 6947 głosów (0,27% ogólnej liczby oddanych głosów)⁴⁹. Lider tej partii a zarazem przewodniczący Parlamentu Romów w Słowacji Ladislav Fizik wzywając romskich wyborców do głosowania na jedyną listę romską, przestrzegał swoich pobratymców przed sprzedawaniem głosów za „gulasz i alkohol” i namawiał do głosowania na kandydatów mogących poprawić status Romów na Słowacji⁵⁰.

Po przeanalizowaniu sytuacji Romów, także w świetle ich udziału w wyborach w 2010 roku, z interesującą inicjatywą wystąpił inż. Karol Géci z Rovinki koło Liptovskiego Mikulaša. W niepozabawionych wprawdzie demagogii, ale logicznie napisanych kilku obszernych rozprawach⁵¹ Géci wykazał, że wspólna romska lista mogłaby bez trudu zgromadzić 140 tys. głosów i wówczas Romowie mieliby własne przedstawicielstwo w słowackim parlamencie⁵². Alexander Patkoló, przywódca RIS, już na spotkaniu romskich przywódców 19 lutego 2005 stwierdził, że jako jeden z liderów romskiej społeczności ma ambicję zająć miejsce w parlamencie. Romskie partie uczestniczyły w wyborach komunalnych 24 listopada 2010 roku⁵³. Romska Inicjatywa Słowacji zdobyła dwa stanowiska wójtów (starostów), a Partia Romskiej Koalicji – pięć. Obydwie partie wchodząc w koalicję m.in. również z węgierską SMK-MKP zdobyły jeszcze kilka stanowisk.

Do najbardziej kontrowersyjnych, trudnych do rozwiązania problemów należy kształcenie dzieci i młodzieży romskiej. W wzmiankowanym opracowaniu Jurovej⁵⁴ znajduje się informacja, że w 2004 roku grupa Romów mających pełne średnie (z maturą) i wyższe wykształcenie stanowiła zaledwie 2% ogółu romskiej ludności. Druga grupa, stanowiąca wówczas około 8% tej ludności, miała przygotowanie zawodowe, w znacznym stopniu zdobyte na różnych kursach, m.in. podczas służby wojskowej⁵⁵.

⁴⁸ L. Teichmanová, *Patkoló chcel SaS zohnat' hlasy. Sulík to odmietol*, <http://webnoviny.sk>, dostęp 19.09.2010.

⁴⁹ *Volby do NR SR 2010, Definitívne výsledky, Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany* <http://app.statistics.sk/nrsr>, dostęp 04.12.2010.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ K. Géci, *Balada o zdravom rozume i Dôvodová správa pri založení Strany družstevných Rómov Slovenska*, <http://zdrs.sk>.

⁵² W wyborach do NR SR 12.06.2010 r. minimalne przekroczenie 5-procentowego progu wyborczego przez listę Słowackiej Partii Narodowej umożliwiły jej głosy 128 490 wyborców (5,07%). Dzięki temu SNS otrzymała 9 miejsc w słowackim parlamencie.

⁵³ *Štatistický úrad Slovenskej republiky, november 2010. Volby do orgánov samosprávy obci 2010, Definitívne výsledky. Počet a podiel zvolených starostov obcí, primátorov miest, starostov mestských častí podľa jednotlivých politických strán, koalícií politických strán a nezávislých kandidátov za SR*, <http://app.statistics.sk/kv2010/sr/tab3>, dostęp 04.12.2010.

⁵⁴ A. Jurova, *Rómovia na Slovensku...*

⁵⁵ Z tych dwóch grup rekrutuje się największy odsetek emigrantów ze Słowacji po 2004 r.

Na wynikającą z tradycyjnej, obyczajowej niechęci do edukacji szkolnej Romów nakłada się obawa przed autentyczną dyskryminacją ze strony słowackich dzieci. Została ona potwierdzona przez wielu międzynarodowych obserwatorów. Amnesty International w 30-stronicowym raporcie opublikowanym na początku września 2010 roku ostro skrytykowała Słowację za segregację w systemie edukacji, a szczególnie za kierowanie nadmiernej liczby romskich dzieci do szkół specjalnych⁵⁶. W wielu wiejskich szkołach, do których w większej liczbie uczęszczają romskie dzieci, gwałtownie ulega obniżeniu poziom nauczania. Słowacy swoje dzieci przenoszą wówczas do innych szkół. Tak stało się w jednej ze szkół pod Koszycami. Gdy w klasach zaczęły przeważać liczebnie romscy uczniowie, wszyscy Słowacy przenieśli dzieci do szkół w mieście⁵⁷.

Pozytywnym przykładem wspólnego nauczania romskich i słowackich dzieci jest szkoła podstawowa w gminie Hanušovce nad Topľou. Szkoła została utworzona w latach 70. XX wieku. W roku szkolnym 2010/11 prowadziła nauczanie w 31 klasach pod okiem zespołu 50 nauczycieli i romskich asystentów. W ogólnej liczbie 700 uczniów, 200 dzieci pochodziło z rodzin romskich. Miroslav Petrov, kierujący szkołą od 7 lat, w wywiadzie udzielonym Eteli Matovéj stwierdził, że „segregacja romskich dzieci w szkolnictwie nie przynosi nic dobrego i źle wpływa na wszystkie dzieci”⁵⁸. Grudniowy specjalny, świąteczny numer „Romano nevo ľil” z 2009 roku zaprezentował szkołę podstawową w Jarovnicach w powiecie Sabinov, w której od dwudziestu lat pracuje z romskimi dziećmi mgr Ján Sajko, nazywany przez Romów darem dla romskich dzieci. Ukończył on średnią szkołę przemysłu artystycznego, a następnie studia wyższe na umiejscowionym w Prešovie Wydziale Pedagogicznym koszyckiego Uniwersytetu im. Pavla Jozefa Šafárika. Na stałe osiadł jako nauczyciel w Jarovnicach, bo jak stwierdził, oczarowały go artystyczne (rysunkowe, malarskie i plastyczne) talenty romskich dzieci. Romskim asystentem Jána Sajko został jego były uczeń Martin Kaleja-Januv⁵⁹. Na kształcenie romskiej młodzieży ukierunkowana jest Średnia Szkoła Artystyczna w Koszycach. Na uniwersytecie im. Konštantina Filozofa w Nitrze kształceniem młodzież romskiej zajmuje się Katedra Kultury Romskiej.

W Słowacji ukazują się cztery romskie pisma: wzmiankowany już wydawany w Prešovie od 1991 roku „Romano nevo ľil” (Rómsky nový list – nezavislé kultúrno-spoločenské noviny Romov na Slovensku)⁶⁰, „Roma” – czasopismo społeczno-kulturalne, „Luludi” – czasopismo dla dzieci oraz „Ternipen” – dla młodzieży. W lutym

⁵⁶ T. Osuch, *Słowacja: segregacja w systemie edukacji*, <http://wiadomości24.pl>, dostęp 6.09.2010; „Romano nevo ľil”, z 28.02.2010.

⁵⁷ M. Sikorska, *Zabić Roma...*

⁵⁸ E. Matová, *Petrov: Segregácia rómskych detí v školstve neprináša nič dobrého, vplýva zle na všetky deti*, (Rozhovor s riaditeľom Základnej školy v obci Hanušovce), Rómska tlačová agentúra (RPA), 8.12.2010.

⁵⁹ Wiele z nich zostało zamieszczonych jako ilustracje do wzmiankowanego świątecznego grudniowego numeru „Romano nevo ľil” z 2009.

⁶⁰ Inicjatorką założenia tego czasopisma była Daniela Hivešová-Šilanová, pisarka, poetka i dziennikarka. Zespołem redakcyjnym kieruje Roman Čonka.

2002 roku rozpoczęła działalność Romska Agencja Prasowa (Roma Press Agency). Edukuje ona młodych romskich dziennikarzy i wprowadza ich do mediów oraz przygotowuje materiały i notatki prasowe dotyczące Romów, które wysyłane są do mediów publicznych⁶¹.

Popularne nie tylko wśród Romów są Radio Gipsy i Gipsy Television – romskie internetowe radio i telewizja, nadające informacje podzielone na kilkanaście działów z podkładem nastrojowej, tradycyjnej, pięknej, romskiej muzyki⁶².

Prezentowaniu kultury Romów w Słowacji i jej podnoszeniu na najwyższy poziom służy jedyny w Słowacji i jeden z nielicznych w świecie profesjonalny teatr Romathan w Košicach. Teatr dzięki inicjatywie romskich i nieromskich intelektualistów powstał w maju 1992 roku jako instytucja amatorska. W grudniu 2001 roku słowacki parlament przegłosował przekształcenie teatru Romathan na scenę profesjonalną⁶³. Zespół teatru przygotowuje i wystawia spektakle również dla dzieci romskich, np. w grudniu 2010 r. wielokrotnie wystawił przedstawienie pt. *Škriatok – Džminocis*⁶⁴.

W Martine aktywnie działa Muzeum kultury Rómov na Slovensku. Wydaje ono roczniki zatytułowane „Spoznajme sa” – „Te prindžaras amen”. Oddziały romskie mają także Muzeum w Humennom i w Gemersko-malohontskom muzeum v Rimavskej Sobocie.

Pożyteczne prace na rzecz społeczności romskiej w Słowacji wykonują zarejestrowane 3 marca 1993 Stowarzyszenie Jekhatane (Spolu–Zusammen–Közös–Together [Razem]), Narodowy Demokratyczny Instytut Spraw Międzynarodowych (National Democratic Institute for International Affairs), który rozpoczął w Słowacji działalność w 2001 roku, a także utworzony w maju 2007 roku Instytut Romski (Rómsky inštitút – Roma Institute – RI) w Preszowie. Realizują one wiele pożytecznych projektów. 19 lutego 2005 Narodowy Demokratyczny Instytut Spraw Wewnętrznych zaprosił na spotkanie wszystkich romskich przywódców na inaugurację programu zatytułowanego Rómska politická participia. Jego realizacja koncentrowała się na szkoleniu dotyczącym udziału Romów w wyborach komunalnych, realizacji romskiej polityki w organach samorządowych wszystkich szczebli, wymiany doświadczeń i współpracy Romów z różnych państw oraz przygotowywaniu się do uczestnictwa w procesie powstawania Europejskiego Forum Romów.

Od początku 2011 roku przygotowywany jest projekt Roma-Net, do którego włączyło się 9 miast europejskich, w tym Košice⁶⁵. Wiodącym partnerem projektu

⁶¹ J. Talewicz-Kwiatkowska, M. Kołaczek, *Mass media jako czynnik wpływający na integrację społeczną Romów – przypadek Polski, Węgier, Słowacji*, <http://stowarzyszenie.romowie.net>, dostęp 04.12.2010.

⁶² <http://gipsytv.sk>, dostęp 04.12.2010.

⁶³ Wniosek poparło 53 posłów Rady Narodowej ze 102 obecnych na posiedzeniu.

⁶⁴ M. Sinuová, *Vybraným deťom z rómskych komunit v Košiciach rozdá sladké balíčky Mikulášov škriatok*, RPA, 11.12.2010.

⁶⁵ Košice: *Mesto sa zapojilo do medzinárodného projektu integrácie mladých Rómov*, <http://aktuality.sk>, dostęp 11.01.2011.

jest Budapeszt, a ponadto uczestniczą w nim Udine i Bologna we Włoszech, Karviná w Czechach, Heraklion w Grecji, Almeria i Torrent w Hiszpanii, Glasgow w Szkocji i Košice w Słowacji. Projekt ukierunkowany ku młodym Romom zakłada działania na rzecz ich integracji ze społeczeństwem. Plan realizacji strategii wynikający z tego projektu ma być gotowy w końcu 2012 roku. Projekt jest finansowany z programu URBACT-II.

W maju 2010 roku trzy tygodnie przed wyborami parlamentarnymi w Słowacji informacyjny portal Aktuality.sk przeprowadził badania opinii, zadając przyszłym wyborcom pytanie, co uważają za najbardziej „gorący” temat w Słowacji. Najwięcej – 21% z ponad 11 tys. respondentów – odpowiedziało, że jest nim kwestia Romów, 17% pytanym najbardziej niepokoiło bezrobocie, a 16% moralność polityków. Lukáš Krivošík, komentując te wyniki, stwierdził, że szczególnie we wschodniej Słowacji problem Romów osiągnął wielkie rozmiary, a obywatele nie widzą dążności polityków, by planowymi, systematycznym i efektywnymi działaniami rozwiązać nabrzmiałą sytuację⁶⁶.

Ewolucja programów partii mniejszości węgierskiej w sprawie autonomii i etnoregionów⁶⁷

W Słowacji, która po I wojnie światowej utworzyła wspólne państwo z Czechami, znalazło się kilkaset tysięcy autochtonicznych Węgrów. Była to ludność, która do 1918 roku mieszkała w samym środku państwa węgierskiego, ale po ukształtowaniu się granic zatwierdzonych 4 czerwca 1920 przez traktat w Trianon znalazła się w Słowacji wzdłuż całej liczącej 678 km granicy słowacko-węgierskiej. Pozostała w niej świadomość przynależności do narodu panującego. Według spisu powszechnego przeprowadzonego w 1921 roku w Słowacji mieszkało 650 597 Węgrów, stanowili oni wówczas 21,7% ogółu społeczeństwa⁶⁸.

Postanowienia zawarte w narzuconym Węgrom traktacie pokojowym podpisanym w Trianon zostały przez nich uznane za narodową tragedię, a utworzone po I wojnie światowej państwo węgierskie nazwali trianońskimi lub kadłubowymi Węgrami (Csonka-Magyarország). Do powszechnego obiegu na Węgrzech weszło używane do dziś określenie: „trianoński pokojowy dyktat” (Trianoni békediktátum). W codziennym użyciu były hasła: „Okaleczone Węgry nie są krajem. Wielkie Węgry są niebiańskim krajem!” – „Wszystko z powrotem”⁶⁹. W codziennych modlitwach

⁶⁶ *Voličov trápi rómska problematika viac ako hospodárska kríza, či korupcja*, <http://aktuality.sk>, dostęp 25.05.2010.

⁶⁷ Program etnoregionów i autonomii został rozwinięty przez przywódców mniejszości węgierskiej w Słowacji jako część obszernego opracowania z przełomu 1992/1993 r.: *Z menšinového štátutu partnerský národ. Maďari v Československu/na Slovensku 1918–1992*. Politické memorandum: *Návrh na budúce spolužitie*, <http://hhrf.org/egyutt/SD-PARTN.HTM>, dostęp 20.12.2010.

⁶⁸ L. Gyurgyik, *A magyarság demográfiai...*, s. 181, Függelék, 1 táblázat.

⁶⁹ J. Mésároš, *Deformácie vo vedomí slovenskej a maďarskej národnej pospolitosti o spoločných dejinách a ich zdroje*, [w:] *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách*, red. J. Mésároš, Bratislava 2004, s. 193.

węgierskich uczniów przed rozpoczęciem nauki znajdował się zwrot: „Wierzymy w jednego Boga, wierzymy w jedną ojczyznę, wierzymy w wskrzeszenie Wielkich Węgier”⁷⁰. W węgierskiej świadomości i identyfikacji narodowej znaczące miejsce zajęła tzw. triañońska trauma, podtrzymywana i utrwalana przez ponad 90 lat przez wielu narodowych przywódców intelektualnych i politycznych.

Równocześnie z upadkiem systemu komunistycznego w Czechosłowacji kształceniu uległy formy życia organizacyjnego Węgrów mieszkających w Słowacji. Powstały węgierskie partie polityczne. Jeszcze przed rozpoczęciem aksamitnej rewolucji powstała Maďarská nezávislá iniciatíva (MNI⁷¹), która już w 1989 roku zmieniła nazwę na Węgierska Partia Obywatelska (Magyar Polgári Párt, Maďarská občianska strana). Jej organizatorem i przewodniczącym był László Nagy. W lutym 1990 roku z inicjatywy Miklósa Duraya powstało Együttélés (Spolužitie). Także w 1990 roku powstał Węgierski Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (Magyar Keresztény-demokrata Mozgalom, Maďarské kresťanskodemokratické hnutie – MKDH), na czele którego stanął Bela Bugar. Wszystkie węgierskie partie w Słowacji w latach 90. wypracowały koncepcje autonomii terenów zamieszkałych przez Węgrów, ale najbardziej rozbudowane alternatywne programy posiadało Együttélés (Spolužitie)⁷².

Przed pierwszymi wyborami do RN samodzielnej Republiki Słowackiej w 1994 roku partie węgierskie utworzyły koalicję wyborczą: Magyar Koalíció (słow. Maďarská koalícia). Zdobyły wówczas 292 936 (10,18%) głosów i 17 mandatów. W wyborach samorządowych Együttélés zdobyło 2215 miejsc w radach gmin wiejskich i miejskich oraz 131 stanowisk wójtów i burmistrzów (starostów i primatorów), Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom – 1367 radnych i 56 stanowisk wójtów (starostov), a Magyar Polgári Párt – 813 radnych i 62 stanowiska wójtów i burmistrzów (starostów i primatorów).

Gminy i miasta, w których na stanowiska wójtów i burmistrzów zostali wybrani Węgrzy, stały się bazą dla opracowywania programów autonomii i węgierskich etnoregionów. Najdalej idące koncepcje rozwijał Miklós Duray. Rozbudzał on u Węgrów nadzieje na zmianę granic, a co najmniej na niczym nieograniczoną autonomię na całym terytorium południowej Słowacji, zamieszkanym nie tylko przez ludność węgierską⁷³. W jednym z rozbudowanych programów Együttélés znajduje się propozycja przewidująca podział terytorium objętego autonomią na:

I. Obszar większościowy, gdzie Węgrzy stanowiliby ponad 50% ludności (väčšinové územie),

⁷⁰ Ibidem: „Hiszek egy istenben, hiszek egy hazában, hiszek Nagymagyarország föltámasztásában”.

⁷¹ *Verejnost' proti nasiliu 1989–1991. Svedectva a dokumenty*, Bratislava 1998, s. 44.

⁷² L. Szarka, *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés (A szlovákiai Magyar politikai pártok működése 1989–1998)*, [w:] *Magyarok...*, s. 79–104.

⁷³ M. Duray, *Autonómia nie je strašiak, ale duch doby*, 1994, MAS, Archív inštitúcií, Politické hnutie Spolužitie (Együttélés) 1990–1998.

II Obszar mniejszościowy, gdzie Węgrzy stanowiliby od 10 do 40% ludności (menšinové územie).

III. Obszar gdzie Węgrzy stanowiliby mniej niż 10% ludności lub przynajmniej liczyliby 100 osób (diaspóra)⁷⁴.

Na tych obszarach poprzez tworzenie stowarzyszeń gmin samorządowych z większością węgierską miały powstawać spontanicznie węgierskie etnoregiony, ewentualnie etnoregiony o węgierskim charakterze. Dla gminy lub wioski na obszarze takiego etnoregionu, w której mieszkałaby większość Słowaków, program przewidywał „personalną autonomię”. Program zakładał podział całego terytorium Słowacji na etnoregiony: słowackie, węgierskie, rusińsko-ukraińskie, a w ich ramach słowackie, węgierskie, rusińsko-ukraińskie, chorwackie, niemieckie i romskie „personalne autonomie”. Językiem używanym w samorządach i całym etnoregionie, a także w kontaktach urzędowych i publicznych byłyby język dominujący w danym etnoregionie. Na terenie zamieszkanym przez Węgrów w południowej Słowacji wiele takich stowarzyszeń samorządowych gmin pełniących funkcję etnoregionów stało się faktem. Spektakularną egzemplifikacją programu w tym zakresie miało być utworzenie autonomicznej żupy komarneńskiej (Hrabstwa Komarneńskiego) poprzez połączenie 6 powiatów: Galanta, Dunajská Streda, Šaľa, Komárno, Nové zámky i Levice w jedną terytorialną i administracyjną całość. Na terenie tych 6 powiatów w ogólnej liczbie 541 tys. mieszkańców było 180 267 Słowaków.

22 maja 1998 roku wszystkie duże partie węgierskie w Słowacji połączyły się, tworząc Partię Koalicji Węgierskiej (Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja, dalej: SMK-MKP)⁷⁵. Jej pierwszym przewodniczącym został Bela Bugar. W latach 1998–2006 SMK-MKP wchodziła w skład koalicji rządowej kierowanej przez Mikulaša Dzurindę.

Idea etnoregionów i autonomii dla Węgrów w Słowacji propagowana była na wszystkich możliwych forach, m.in. węgierscy posłowie wybrani w Słowacji – Edit Bauer i Árpád Duka-Zólyomi – upowszechniali ją w Parlamencie Europejskim. Na wniosek byłego ambasadora Węgier w Polsce Ákosa Engelmajera 11 października 2004 roku I Forum Regionów Państw Grupy Wyszehradzkiej przyjęło popierającą ją tzw. Deklarację Krakowską⁷⁶. 28 lipca 2004 Robert Fico, szef opozycyjnej wówczas socjaldemokratycznej partii Smer, oświadczył, że „jego zdaniem rząd Republiki Słowackiej zrezygnował z kontrolowania terytorium południowego Słowacji, zamieszkanego przez Węgrów”⁷⁷.

Po wyborach parlamentarnych w 2006 roku w Słowacji Robert Fico utworzył rząd, a jako koalicjantów wziął Vladimira Mečiara, byłego trzykrotnego premiera, kierującego znaną z antydemokratycznej, radykalnej antywęgierskiej postawy w latach 90. Partią Ludową – Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji (Ľudová strana

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ <http://wiadomości.gazeta.pl>, dostęp 11.10.2004.

⁷⁷ „Kronika Sejmowa. Parlamenti Europy Środkowej i Wschodniej”.

– Hnutie za demokratické Slovensko – HZDS)⁷⁸ i Jana Slotę kierującego nacjonalistyczną Słowacką Partią Narodową (Slovenska Narodna Strana-SNS).

Partia Koalicji Węgierskiej w wyborach w 2006 roku uzyskała 269 111 głosów, czyli 11,68% wszystkich ważnych głosów i wprowadziła do NR SR 20 posłów. Najwięcej, bo aż 179 237 głosów, zdobył Bela Bugar. Na drugim miejscu znalazł się Pál Csáky, na którego oddało głosy 110 799 wyborców. 31 marca 2007 roku w miejsce Beli Bugara przewodniczącym SMK-MKP został Pál Csáky. Wspierany przez Mikloša Duraya, skoncentrował się on na wymianie ciosów – na szczęście tylko słownych – z Janem Slotą i konsekwentnym realizowaniu inicjatyw Budapesztu⁷⁹.

Bela Bugar stwierdzając, że kierownictwo SMK-MKP tkwi z uporem na pozycji programów, które zostały wypracowane jeszcze w latach 90., nie jest zdolne opracować strategii na przyszłość i coraz bardziej traci poparcie wyborców, postanowił w czerwcu 2009 roku utworzyć nową partię. Nadał jej nazwę Most–Hid. Jednym z głównych członków założycieli tej partii został Słowak Rudolf Chmel⁸⁰.

Istotne przyczyny decyzji Beli Bugara, czołowego polityka węgierskiego w Słowacji, wynikały z ogólnej analizy sytuacji politycznej i ekonomicznej Słowacji, Węgier i Europy. W 2009 roku kryzys finansowy i ekonomiczny uderzył w państwa Unii Europejskiej z całą siłą. Ludność węgierska w Słowacji widziała, że Węgry znalazły się na skraju bankructwa⁸¹, a Słowacja nie tylko znacznie lepiej poradziła sobie z kryzysem, ale od 1 stycznia 2009 weszła do strefy euro, spełniwszy wszystkie warunki z Maastricht. Na ulicach miast węgierskich pojawiło się wiele samochodów firmowych z rejestracją słowacką, bowiem klarowniejsze słowackie prawo, także podatkowe, spowodowało, że wielu Węgrów przeniósł lub przynajmniej zarejestrowało swoje firmy w Słowacji⁸².

Tydzień przed wyborami parlamentarnymi w Słowacji Bela Bugar udzielił wywiadu, którego tytuł był cytatem z jego wypowiedzi: *Bez wzajemnego szacunku to nie pójdzie*⁸³. Mówił o tym, że ludzi na mieszanych terenach południowej Słowacji bardziej interesuje sprawa bezrobocia niż wypowiedzi radykalnych polityków. Należy pamiętać o przeszłości, ale nie koncentrować na niej głównej uwagi.

⁷⁸ Vladimír Mečiar był premierem w latach 1990–1991, 1992–1994 i 1994–1998. Za specyficzny, autokratyczny sposób sprawowania władzy był słusznie krytykowany przez przeciwników w Słowacji i poza jej granicami. Kierując Słowacją w bardzo trudnym, przełomowym okresie miał jednak również poparcie znacznej części obywateli. Zob. W. Eder, *Polityka Słowacji...*; R. Zawistowska, *Prawna sytuacja...*; A. J. Madera, *Na drodze do niepodległości. Słowacki system polityczny w okresie transformacji*, Rzeszów 2001.

⁷⁹ 13.04.2010. Slotą użył określenia: „Pál Csáky je zbabelec i gauner politiky” (zbabelec to po czesku tchórz, a gauner po niemiecku: oszust, kanciarz, cwaniak), <http://atlas.sk>, 13.04.2010, dostęp 14.04.2010.

⁸⁰ L. Palata, *Węgrzy i Słowacy w jednej partii*, „Gazeta Wyborcza” z 17.06.2009.

⁸¹ M. Sowa, *Gospodarka węgierska w 2010 r.*, Ambasada Polska w Budapeszcie, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji, http://budapest.trade.gov.pl/pl/Informacje_gospodarcze/article, dostęp 4.12.2010; *PKB Słowacji wzrósł w I kwartale o 4,8%*, <http://wyborcza.biz/biznes>, dostęp 04.06.2010.

⁸² *Madziarska przestroga dla Polski*, „Gazeta Wyborcza” z 8.06.2008.

⁸³ *Béla Bugár: „Bez vzájomnej úcty to nepôjde”*, <http://most-hid.sk>, dostęp 7.06.2010.

Pál Csáky zupełnie pomylił się w ocenie miejsca Beli Bugara i założonej przez niego partii Most-Híd w słowackiej polityce. W wywiadzie udzielonym agencji SITA 13 lutego 2010 nazwał Belę Bugara koniem trojańskim Roberta Fico i jego partii Smer-SD realizującym zadanie osłabienia opozycji⁸⁴. Nie dostrzegł, że jego węgierski przeciwnik polityczny rozpoczął grę, mającą na celu realizację nowych zasad strategii na słowackiej scenie politycznej ze znaczącym udziałem Węgrów. Głównym celem tej gry było odsunięcie od władzy socjaldemokraty Roberta Fico, kierującego słowackim rządem w koalicji z populistyczno-nacjonalistycznymi partiami Vladimira Mečiara i Jána Sloty.

W drugiej połowie marca 2010 roku, w okresie pogarszania się stosunków słowacko-węgierskich, zespół z Forum Instytutu dla Badania Mniejszości przeprowadził badania ankietowe wśród ludności węgierskiej zamieszkałej w Słowacji. 70% badanych odpowiedziało, że nie czuje, by te napięcia miały większy wpływ na ich życie i poczucie bezpieczeństwa. 45% badanych stwierdziło, że nie mają one wpływu na ich identyfikację narodową, czyli poczucie narodowej tożsamości i świadomości. Innego zdania było 55% badanych. Z tej grupy 41% było zdania, że atmosfera napięcia osłabia narodową tożsamość, a 14%, że wprost przeciwnie: ją wzmacnia⁸⁵.

11 i 25 kwietnia na Węgrzech, a 12 czerwca 2010 w Słowacji odbyły się wybory parlamentarne, które dokonały zasadniczych zmian na scenie politycznej obydwu państw i odbiły się na sytuacji mniejszości węgierskiej w Słowacji. Zdecydowane zwycięstwo prawicowej partii Fidesz kierowanej przez Viktora Orbana zaowocowało pospiesznie uchwaloną ustawą o podwójnym obywatelstwie. Rządząca jeszcze wówczas w Słowacji koalicja kierowana przez Roberta Fico zdążyła przed ustąpieniem ostro zareagować na węgierską inicjatywę i przeprowadziła ustawę, na mocy której każdy kto przyjmie obywatelstwo węgierskie, automatycznie utraci obywatelstwo słowackie. Koalicja kierowana przez Roberta Fico musiała po wyborach wprowadzić ustąpić, ale uchwalona przez nią ustawa stała się w Słowacji obowiązującym prawem.

Wybory parlamentarne w Słowacji wykazały zasadniczą zmianę w postawie ludności węgierskiej. Partię Koalicji Węgierskiej z 269 111 głosujących na nią w 2006 roku poparło jedynie 109 638 wyborców (4,33% ogólnej liczby głosujących). Pierwszy raz SMK-MKP nie przekroczyła progu wyborczego i nie zdobyła żadnego mandatu⁸⁶. Na partię Most-Híd oddało głosy 205 538 uprawnionych osób (8,12%). Wprowadziła ona do słowackiego parlamentu 14 posłów.

W powstałym 9 lipca 2010 rządzie koalicyjnym Ivety Radičovej opartym na koalicji czterech partii prawicowo-centrowych przedstawiciele Most-Híd objęli kilka

⁸⁴ Csáky: *Most-Híd je trójským koňom Smeru-SD*, <http://aktuality.sk>, dostęp 13.02.2010. Bela Bugar w tej sprawie wystąpił do sądu. Pierwsza rozprawa została wyznaczona na 13.01.2011 r., <http://aktuality.sk>, dostęp 13.01.2011.

⁸⁵ *Slovenskí Maďari sa napriek vyostreniu vzťahov necítia ohrození*, <http://sme.sk/c/5387274/slovenski-mad'ari>, dostęp 08.06.2010).

⁸⁶ *Kompletné výsledky volieb 2010*, [Volby.sme.sk](http://volby.sme.sk); *A 2010-es parlamenti választások eredményei*, <http://mkp.sk>, dostęp 16.06.2010. Bardzo wyważoną ocenę wyborów na tej stronie zamieścił profesor László Szarka, *Az MKP reményei jogosak voltak*.

stanowisk. Wicepremierem, któremu podlega Urząd ds. Mniejszości Narodowych, Praw Człowieka i Mniejszościowych został wybitny znawca problemu Rudolf Chmel⁸⁷. Bela Bugar został jednym z wicemarszałków słowackiego parlamentu, czyli wiceprzewodniczącym NR SR.

Natychmiast po przegranych przez SMK-MKP wyborach parlamentarnych Pál Csáky ustąpił ze stanowiska przewodniczącego. 10 lipca 2010 stanowisko to zgodził się przyjąć József Berényi. Oświadczył on, że będzie realizował główne założenia programowe łącznie z dążeniem do autonomii terenów zamieszkałych w Słowacji przez Węgrów⁸⁸. Pierwszą weryfikacją koncepcji przyjętych przez SMK-MKP i Most-Hid były wybory komunalne przeprowadzone w Słowacji 27 listopada 2010 roku. Przewodniczącym Głównej Komisji Wyborczej został Karol Nagy z Most-Hid. Wybrano 21 020 przedstawicieli w 2926 gminach, miastach, miejskich dzielnicach oraz 2907 wójtów (starostów) gmin, burmistrzów (primatorów) miast i przewodniczących (starostów) dzielnic w miastach⁸⁹. SMK-MKP odniosła w tych wyborach sukces, zdobywając samodzielnie 129, podczas gdy partia Most-Hid tylko 95 stanowisk wójtów (starostów) i burmistrzów (primatorów). Obydwie węgierskie partie wchodząc w koalicję ze sobą zdobyły 19 stanowisk⁹⁰. Partia Most-Hid zawarła wiele koalicji z innymi partiami i ze sztabami wyborczymi niezależnych kandydatów, np. z Rusinami-Łemkami w północno-wschodniej Słowacji. Rywalizacja kandydatów partii węgierskich przyniosła Węgrom dotkliwą i symboliczną porażkę w Komarnie, gdzie bardzo wyraźnie sprawdziła się zasada „gdzie się dwóch bije, tam trzeci korzysta”. Tym trzecim okazał się Słowak – lekarz Anton Marek, który startując jako niezależny kandydat, niespodziewanie został burmistrzem (primatorem) miasta, w którym 63% mieszkańców stanowi ludność węgierska. SMK-MKP poniosła w Komarnie jeszcze jedną dotkliwą porażkę. Do Rady Miejskiej weszło tylko 6 przedstawicieli tej partii, podczas gdy w poprzedniej radzie miała ona 14 mandatów. Partia Most-Hid zdobyła w nowej radzie Komarna 10, a niezależni 9 miejsc⁹¹.

W grudniu 2010 roku i na początku stycznia 2011 roku miały miejsce znaczące akcenty związane z sytuacją węgierskiej mniejszości narodowej w Słowacji. 14 grudnia 2010 premier Viktor Orban odbył oficjalną wizytę w Bratysławie. Zanim jednak spotkał się z Ivetą Radičová, udał się do siedziby SMK-MKP, gdzie spożył obiad w towarzystwie Józsefa Berényiego i zaproszonych przedstawicieli tej partii.

⁸⁷ Mieszkający w Słowacji Węgrzy, nauczyciele przedmiotów społecznych, podczas prywatnych rozmów, które prowadziłam z nimi na obozie w Matrafüred 19–24.07.2010, wyrażali zadowolenie, że od władzy zostały odsunięte nacjonalistyczne i populistyczne partie słowackie o wyraźnym radykalnym antywęgierskim nastawieniu, ale równocześnie jeśli chodzi o koncepcję Beli Bugara oświadczyli: „pożyjemy, zobaczymy”.

⁸⁸ <http://mkp.sk>, dostęp 10.07.2010.

⁸⁹ *Súhrnné výsledky volieb podľa obvodov a za SR*. Štatistický úrad SR, Bratislava 2010.

⁹⁰ *Vol'by do orgánov samosprávy obcí 2010, Definitívne výsledky. Počet a podiel zvolených starostov obcí, primátorov miest, starostov mestských častí podľa jednotlivých politických strán, koalícií politických strán a nezávislých kandidátov za SR*, Štatistický úrad SR, Ibidem.

⁹¹ <http://ahojkomarno.sk/news>, dostęp 28.11.2010.

Nie spotkał się natomiast z Belą Bugarem, który w związku z tym stwierdził, że decyzja Orbana nie zmienia faktu, że przedstawiciele partii Most-Híd w słowackim parlamencie i w rządzie troszczą się o sytuację mniejszości węgierskiej w Słowacji. Oświadczył, że jest zawsze otwarty na kontakty z premierem Orbaniem, ale na zasadzie partnerskiej współpracy⁹².

28 grudnia 2010 prezydent Ivan Gašparovič odmówił podpisania noweli ustawy językowej. Dał w ten sposób wyraźny sygnał, że podobny los może spotkać próbę zmiany ustawy dotyczącej podwójnego obywatelstwa.

1 stycznia 2010 w dniu, w którym Węgry przejęły przewodnictwo Rady Unii Europejskiej, stała się prawnie obowiązującą węgierska ustawa z 26 maja 2010 o podwójnym obywatelstwie. W ciągu pierwszego tygodnia 2011 roku wpłynęło 5 tys. wniosków o węgierskie obywatelstwo, najwięcej w Siedmiogrodzie, w Serbii i na Ukrainie. Przewodniczący SMK-MKP József Berényi w wywiadzie telewizyjnym 4 stycznia 2011 powiedział, że traktuje złożenie wniosku o obywatelstwo węgierskie jako swój „psi obowiązek”. Nie miał przy tym zbyt pewnej miny. Zsolt Semjén, odpowiedzialny w rządzie Viktora Orbana za politykę narodową, 11 stycznia 2011 stwierdził, że najbliższym zadaniem rządu będą pertraktacje dotyczące autonomicznych zamiarów zagranicznych Węgrów, proces ujednoczenia skutków obywatelstwa i w tym kontekście rozpatrzenie wszystkich możliwości w ramach Unii Europejskiej w celu wypracowania jednolitej strategii działania Węgrów w obszarze Kotliny Karpackiej⁹³.

Skoro do 13 stycznia 2011 roku władze węgierskie odmawiały podania liczby Węgrów ze Słowacji, którzy złożyli wnioski o obywatelstwo węgierskie, jest to zapewne liczba niewielka. Węgrzy obawiali się utraty słowackiego obywatelstwa, a w ślad za tym ewentualności utraty pracy i uprawnień emerytalnych⁹⁴. Można sądzić, że na postawę Węgrów mieszkających w Słowacji miały również wpływ właśnie wówczas opublikowane informacje o sytuacji ekonomicznej 179 państw świata. W tym wielostronnym punktowym rankingu Słowacja zajęła 37, a Węgry 55 miejsce⁹⁵.

Rusińskie odrodzenie pod Wschodnimi Karpatami

We wschodniej Słowacji coraz większą aktywność przejawiają Rusini–Łemkowie. Według szacunków Vladimíra Protivňáka wiceprzewodniczącego Światowej Rady Rusinów (Svetova rada Rusínov – SRR) i przewodniczącego Rusińskiego Odro-

⁹² *Orbán poobeduje s SMK. Trávit' mu bude s Radičovou*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 14.12.2010.

⁹³ <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 11.01.2011.

⁹⁴ Takie informacje autorka uzyskała rozmawiając z Węgrami ze Słowacji, pracownikami państwowymi w dziale oświaty i kultury podczas XIV Zjazdu Historyków Krajów Niecki Karpackiej, zorganizowanym przez Związek Rakoczego (Rákóczi Szövetség) w Gyöngyös 18–23.07.2011.

⁹⁵ *Slovensko je v ekonomickej slobode na 37. Mieste*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 13.01.2011.

dzenia w Słowacji, w Słowacji żyje około 65 tys. Rusinów. Dane spisów ludności wykazują wprawdzie, że są to szacunki zapewne przesadzone, ale w kolejnych spisach ludności systematycznie wzrasta liczba osób deklarujących narodowość rusińską⁹⁶. Protivňák twierdzi, że w północno-wschodniej części Słowacji jest 46 gmin, w których mieszka więcej niż 50 Rusinów⁹⁷. Przyjęcie 10-procentowego prognozy zgodnego z normami Unii Europejskiej spowodowałoby, że język rusiński byłby drugim językiem urzędowym w 146 gminach na terenie Słowacji, tj. w 26 gminach w powiecie Svidník, 25 gminach w powiecie Snina, 23 gminach w powiecie Medzilaborce, 16 gminach w powiecie Stropkov, 12 gminach w powiecie Bardejov, a także w pojedynczych gminach w powiatach Stará Ľubovňa, Humenné, Sabinov, Vranov nad Topľou, Gelnica i Sobrance⁹⁸.

Rosnąca liczba i aktywność Rusinów-Łemków nakłada się na spór z Ukraińcami, którzy twierdzą, że nie ma odrębnego narodu rusińskiego, jest on bowiem częścią narodu ukraińskiego. Następuje jednak systematyczny spadek liczby osób deklarujących narodowość ukraińską⁹⁹. Spór toczy się między starym Związkiem Rusinów-Ukraińców a Rusińskim Odrodzeniem i Stowarzyszeniem Inteligencji Rusinów w Słowacji. Wśród zwolenników orientacji rusińsko-ukraińskiej nie ma ludzi młodych, którzy coraz liczniej przyłączają się do kierunku propagującego pełną niezależność narodową Rusinów. Protivňák przypomniał, że język rusiński był kodyfikowany w 1995 roku, a nauczanie w tym języku na podstawie rusińskich podręczników odbywa się w 11 szkołach.

Młodzież rusińska postanowiła w latach 2011–2012 przystąpić do akcji promowania swojego języka, kultury, nawiązywania do narodowych korzeni¹⁰⁰. W roku akademickim 2010/2011 w Katedrze Języka Rusińskiego na uniwersytecie w Prešovie podjęto studia 25 osób, z tego 22 ze Stanów Zjednoczonych i Kanady¹⁰¹.

Peter Sokol, przewodniczący Związku Rusinów-Ukraińców, jak i Vladimír Protivňák, przewodniczący Rusińskiego Odrodzenia w Słowacji, są zgodni co do tego, by w czasie spisu ludności w maju 2011 roku naczelnym celem obydwu organizacji była troska o pokazanie siły samodzielnego rusińskiego „etnika”. Ma to pomóc

⁹⁶ *Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. Národnosť rusínska: 1991 – 17 197 (0,3%), 2001 – 24 201 (0,4%), 2011 – 33 482 (0,6%),* <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>.

⁹⁷ Podczas spisu w 2001 r. narodowość rusińską zadeklarowało 24 tys., ale język rusiński jako macierzysty podało wówczas 55 tys. osób. Zob. S. Harkotová, *Rusíni a Ukrajinci potlačia dávny spor. Kvôli sčítaniu*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 26.12.2010.

⁹⁸ S. Harkotová, *K svojmu jazyku sa môže na úrade vrátiť viac Rusínov*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 11.09.2011.

⁹⁹ *Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. Národnosť ukrajinská: 1991 – 13 281 (0,3%), 2001 – 10 814 (0,2), 2011 – 7430 (0,1),* <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>.

¹⁰⁰ *Rusíni chcú používať na úradoch aj vlastný jazyk*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 6.01.2011.

¹⁰¹ Ibidem. Taką informację przekazał John Righetti przewodniczący Światowej Rady Rusinów (SSR) w USA.

w przeciwstawieniu się postępującym procesom asymilacyjnym z większościami narodami oraz priorytetowemu traktowaniu spraw mniejszości węgierskiej przez wszystkie kolejne rządy słowackie.

Wnioski

Słowacja jest szczególnie dobrym miejscem dla wielostronnego spojrzenia na problem europejskiego regionalizmu. Zajmuje ona centralne miejsce w całej Europie Środkowej, a także w tej jej części, którą stanowi Grupa Wyszehradzka.

W 2010 roku nastąpiła zasadnicza weryfikacja w koncepcjach programowych mniejszości węgierskiej w Słowacji, nakładając się na szersze zmiany polityczne. Wizja autonomii i etnoregionów Mikloša Duraya z lat 90. nie odpowiada już ani Beli Bugarowi w Słowacji, ani Viktorowi Orbanowi premierowi Węgier. Z dystansem i spokojem podchodziła do tych spraw „tatrzańska tygrysyca” Iveta Radičova¹⁰².

Problem Romów to nie tylko problem słowacki, ale europejski. „Nadszedł czas działania. Dzisiaj rozpoczęliśmy rzeczywiście pomagać społeczności romskiej w Europie. Romowie są współobywatelami Europy”¹⁰³ – powiedział do przedstawicieli 47 państw Rady Europy, Unii Europejskiej i społeczności romskiej na spotkaniu w Strasburgu 25 października 2010 Thorbjorn Jagland, sekretarz generalny Rady Europy. 12 milionów Romów żyjących w Europie oczekuje na realizację tej i innych deklaracji. Pomoc w rozwiązaniu kwestii romskiej należy się także Słowacji.

Bibliografia

- Bartosz A., *Nie bój się Cygana. Na dara Romestar*, Sejny 2004.
- Berényi J., *Mad'arov po sčítaní ľudu bude v SR menej*, <http://mkp.sk>, dostęp 07.09.2010.
- Bugar B., *Rómsko-mad'arskí egreši*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 6.01.2011.
- Bugar B., *„Bez vzájomnej úcty to nepôjde“*, <http://most-hid.sk>, dostęp 07.06.2010.
- Bugár sa obáva, že Mad'arov po sčítaní ubudne*, <http://aktualne.centrum>, dostęp 7.01.2011.
- Divinsky B., *Migračne trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EU (2004–2008)* IOM, Bratislava 2009.
- Chmel R., *Slovensko v strednej Európe mimo Visegrádu alebo vo Visegráde mimo strednej Európy*, [w:] *Slovenská otázka dnes*, Výber textov z časopisu OS 1997–2006, Kalligram 2007.

¹⁰² Kontrowersje w łonie rządzącej w Słowacji prawicowej koalicji, będące m.in. konsekwencją ostrego kryzysu w strefie euro, doprowadziły do upadku rządu Ivety Radičovej (11.10.2011), wcześniejszych wyborów parlamentarnych (10.03.2012) i powrotu Roberta Fico na stanowisko premiera (4.04.2012). Jego rząd został utworzony wyłącznie w oparciu o posiadającą większość (83 mandaty w 150-osobowej RN) słowacką partię socjaldemokratyczną (Smer-SD). Kierowany przez Belę Bugara Most-Hid zdobył 13 mandatów, natomiast SMK-MKP powtórnie nie przekroczyła progu wyborczego. 8.12.2012 zmieniła nazwę na Magyar Közösség Pártja (Partia Wspólnoty Węgierskiej w Republice Słowackiej).

¹⁰³ Sprawozdanie ze Spotkania Komisji Europejskiej: *Spotkanie Wysokiego Szczebla w sprawie sytuacji Romów w Europie*, <http://coe.int/NewsSearch>, dostęp 6.01.2011.

- Chmel R., *Tacy jesteśmy*, [w:] *Kim są Słowacy. Historia – kultura – tożsamość*, red. J. Purchla, M. Vášáryová, Kraków 2005.
- Duray M., *Autonómia nie je strašiak, ale duch doby*, 1994, MAS, Archív inštitúcií, Politické hnutie Spolužitie (Együttélés) 1990–1998.
- Eder W., *Polityka Słowacji wobec mniejszości węgierskiej a Unia Europejska i NATO*, [w:] *Prace ofiarowane Profesorowi Jerzemu Wisłockiemu*, red. A. Bieniaszewski, R. T. Prinke, Kraków 1998.
- Géci K., *Predseda Predsedníctva Zväzu družstevných Rómov Slovenska, Dôvodová správa pri založení Strany družstevných Rómov Slovenska*, <http://zdrs.sk>, dostęp 4.11.2010.
- Géci K., *Balada o zdravom rozume i Dôvodová správa pri založení Strany družstevných Rómov Slovenska*, <http://zdrs.sk>, dostęp 04.12.2010.
- Gregor J., *EDITORIAL: Gádžovia odchádzajú, Rómovia zostávajú*, <http://echomagazin.com>, dostęp 01.06.2008.
- Guličová M. G. (red.), *Zborník projektu: Budovanie expertízy kľúčových aktérov na Poli integrácie, pracovnej imigrácie a interkultúrneho dialogu*, IOM, Bratislava 2009.
- Gyurgyík L., *A magyarság demográfiai, település – és társadalomszerkezetének változása, w: Magyarok Szlovákiában 1989–2004. Összefoglaló jelentés. A redszerváltozástól az európai uniósát csatlakozásig*, J. Fazekas – P. Hunčík (szerk.), Somorj Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó 2004.
- Harkotová S., *K svojmu jazyku sa môže na úrade vrátiť viac Rusínov*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 11.09.2011.
- Harkotová S., *Rusíni a Ukrajinci potlačia dávny spor. Kvôli sčítaniu*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 26.12.2010.
- Janusz G., *Statystyczny obraz mniejszości narodowych we współczesnej Europie*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesie transformacji i integracji*, red. E. Michalik i H. Chałupczak, Lublin 2006.
- Juhász Ilona, L., *Národopisná bibliografia Maďarov na Slovensku. 1992*, Komárno-Komárom 1995.
- Juhász I., *Bibliografia národopisu maďarskej národnosti: 1987–1988*, Dunaszerdahely, 1998; *1989–1990*, Dunaszerdahely, 2000; *1991–1992*, Dunaszerdahely, 2000; *1993–1994*, Dunaszerdahely, 2000.
- Jurová A., *Rómovia na Slovensku*, [w:] *Katalóg Roma the largest minority in Europe*. Opracowane w ramach projektu: *Kultúra 2000: Kultúrny človek – Ľudská kultúra*. Rómovia a gádžovia: Priblíženie, „Romano nevo ľil“ z dnia 28.01.2005, s. 677–683, z dnia 27.12.2004–13.02.2005.
- Kompletné výsledky volieb 2010*, <http://volby.sme.sk>; *A 2010-es parlamenti választások eredményei*, <http://mkp.sk>, dostęp 16.06.2010.
- Kopyś T., *Oszkár Jászi. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900–1920*, Kraków 2006 (rec. R. Zawistowska, „Polityka i Bezpieczeństwo” 2011, nr 2).
- Košice: Mesto sa zapojilo do medzinárodného projektu integrácie mladých Rómov*, <http://aktuality.sk>, dostęp 11.01.2011.
- Krekovičová E., *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*, Bratislava 1999.
- Legislatívny rámec pre jazyky menšín v Slovenskej republike (zákon jazykový 428/190 Zb.)*, <http://niton.sk/documents/89-717-7081>, dostęp 4.10.2010.

- Lelkes G., Tóth K. (red.), *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2008*, *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2009.
- Leščák M., *Horizonty súčasného slovenského národopisu. Od etnológie cez etnografiu, ľudovedu, národopis k etnológii*, „Múzeum” 1991, nr 36.
- Liszka J., *A szlovákiai magyarok néprajza*, Budapest–Dunaszedahely 2002.
- Liszka J., *Etnologický výskum Maďarov na Slovensku. Výsledky a perspektívy na prelome tisícročia*, „Etnologické rozpravy” 2001, č. 1.
- Madziarska przestroga dla Polski*, „Gazeta Wyborcza” 08.06.2008.
- Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A redszerváltozástól az európai uniós csatlakozásig*, J. Fazekas– P. Hunčík (szerk.), Somorja – Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó 2004. Wydanie w jęz. słowackim: *Maďar na Slovensku (1989–2004) Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*, ed. J. Fazekas, Peter Hunčík, Fórum inštitút pre výskum menšín. Z maďarského originálu preložili Š. Kecskeméthyová, P. Kováč. Šamorin 2008.
- Matová E., *Petrov: Segregácia rómskych detí v školstve neprináša nič dobrého, vplýva zle na všetky deti*, (Rozhovor s riaditeľom Základnej školy v obci Hanušovce), Rómska tlačová agentúra (RPA), 8.12.2010.
- Mésáros J., *Deformácie vo vedomí slovenskej a maďarskej národnej pospolitosti o spoločných dejinách a ich zdroje*, [w:] J. Mésáros (red.), *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách*, Bratislava 2004.
- Národnostné menšiny na Slovensku, Slovensko kulturny profil*. <http://slovakia.cultural-profiles.net/?id=13033>, dostęp 11.09.2010.
- Niewiadomski A., *Romowie za murem*, <http://rp.pl>, dostęp 19.10.2009.
- O výsledkoch volieb do VÚC s predsedom strany romskej koalície a kandidatom na predsedu Banskobystrického VÚC Ladislavom Fizikom*, „Romano nevo ľil”, nr 518 (464)–525 (471) 2001–2002.
- Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. Národnosť ukrajinská: 1991 – 13 281 (0,3%), 2001 – 10 814 (0,2), 2011 – 7430 (0,1)*, <http://portal.statistics.sk/files/tab.11.pdf>.
- Orbán poobeduje s SMK. Tráviť mu bude s Radičovou*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 14.12.2010.
- Osuch T., *Słowacja: segregacja w systemie edukacji*, <http://wiadomości24.pl>, dostęp 6.09.2010.
- Palata L., *Węgrzy i Słowacy w jednej partii*, „Gazeta Wyborcza” 17.06.2009.
- „Parlamenty Europy Środkowej i Wschodniej”, nr 3 (214), IV kadencja, <http://kronika.sejm.gov.pl/międzynarodowa.4/tekst>.
- Pekár M., *Základné východiská menšinovej politiky na Slovensku od roku 1918 po súčasnosť*, [w:] Š. Šutaj (red.), *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Prešov 2005.
- Plebańska K., *System polityczny Słowacji*, <http://psz.pl>, dostęp 25.02.2010.
- Podarí sa Rómskej Občianskej Iniciatíve Sr (ROI SR) oživiť svoju činnosť?*, „Romano nevo ľil” 21.07.2005.
- Połeć W., *Romowie na Słowacji. Marginalizacja i postęp*, [w:] *Romowie o sobie i dla siebie. Nowe problemy i nowe działania w pięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, red. E. Nowicka, Warszawa 2003.
- Puszczkowski D., *Romowie na Słowacji*, <http://docs.google.com>, dostęp 4.11.2010.

- Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. Storočia – Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20 századi magyar és a szlovák történelemben*, eds. Š. Šutaj, L. Szarka, Prešov 2007 (Rec.: R. Zawistowska, „Studia z Dziejów Rosji i Europy-Środkowo-Wschodniej” 2011, T. XLVI).
- Romowie na Słowacji, prasa i polityka*, <http://romapage.hu/europa/hircentrum/article/69604/264/>, dostęp 4.11.2010.
- Rómskych osád pribudlo, v mnohých chýba voda a elektrina*, „Sme” 15.04.2010.
- Rusíni chcú používať na úradoch aj vlastný jazyk*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 6.01.2011.
- Schema pour les rapports devant être soumis conformément à l'article 25, paragraph 1, de la Convention-cadre pour la protection des minorités nationales (adopté par le Comité des Ministres le 30 septembre 1998, lors de la 64e reunion des Délégués des Ministres.)*, ACFC/INF(1998)001, Conseil de l'Europe, Comité consultatif de la Convention-cadre pour la protection des minorités nationales.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa materinského jazyka a pohlavia za SR, kraje a okresy*: Štatistický úrad SR, Bratislava 2002.
- Sikorska M., *Zabić Roma? Słowacja nie radzi sobie z romską mniejszością*, <http://wiadomosci.24.pl>, dostęp 19.11.2010.
- Singer L., *Británia: Rómovia objavili svoj sever*, „Echo Magazin”, <http://echomagazin.com>, dostęp 22.07.2008.
- Sinuová M., *Vybraným deťom z rómskych komunit v Košiciach rozdá sladké balíčky Mikulášov škriatok*, Rómska tlačová agentúra (RPA), dostęp 11.12.2010.
- Škóti nazvládajú Rómov zo Slovenska, riešenie hľadali v Košiciach*, „Echo”, <http://echomagazin.com>, dostęp 6.01.2011.
- Slovenská otázka dnes, Výber textov z časopisu OS 1997–2006*, ed. L. Szigeti, Kalligram 2007.
- Slovenská otázka v 20.storočí*, wyb. R. Chmel, Kalligram, Bratislava 1997.
- Slovenskí Maďari sa napriek vyostreniu vzťahov necítia ohrození*, <http://sme.sk/c/5387274/slovenski-madari>, dostęp 08.06.2010.
- Slovensko je v ekonomickej slobode na 37. Mieste*, <http://aktualne.centrum.sk>, dostęp 13.01.2011.
- Sowa M., *Gospodarka węgierska w 2010 r.*, Ambasada Polska w Budapeszcie, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji, http://budapest.trade.gov.pl/pl/Informacje_gospodarcze/article, dostęp 4.12.2010.
- Sprawozdanie ze Spotkania Komisji Europejskiej: Spotkanie Wysokiego Szczebla w sprawie sytuacji Romów w Europie*, <http://coe.int/NewsSearch>, dostęp 6.01.2011.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky, november 2010. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2010, Definitívne výsledky. Počet a podiel zvolených starostov obcí, primátorov miest, starostov mestských častí podľa jednotlivých politických strán, koalícií politických strán a nezávislých kandidátov za SR*, <http://app.sttistics.sk/kv2010/sr/tab3>, dostęp 04.12.2010.
- Súhrnné výsledky volieb podľa obvodov a za SR*. Štatistický úrad SR, Bratislava 2010.
- Szarka L., *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés (A szlovákiai Magyar politikai pártok működése 1989–1998)*, [w:] *Magyarok Szlovákiában, Magyarok Szlovákiában 1989–2004. Összefoglaló jelentés. A redszerváltközöttől az európai uniós csatlakozásig*,

- J. Fazekas– P. Hunčík (szerk.), Somorj Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó 2004.
- Talewicz-Kwiatkowska J., Kołaczek M., *Mass media jako czynnik wpływający na integrację społeczną Romów – przypadek Polski, Węgier, Słowacji*, <http://stowarzyszenie.romowie.net>, dostęp 04.12.2010.
- Teichmanová L., *Patkoló chcel SaS zohnať hlasy. Sulík to odmietol*, <http://webnoviny.sk>, dostęp 19.09.2010.
- Ústava Slovenskej Republiky, č. 460/1992 Zb., ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonávaných ústavným zákonom č. 244/1998 Z. z., ústavným zákonom č. 9/1999 Z. z., ústavným zákonom č. 90/2001 Z.z., ústavným zákonom č. 140/2004 Z. z. a ústavným zákonom, č. 323/2004 Z. z.
- Vašečka I., *Problem Romów na Słowacji*, [w:] *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz, Lublin 2003.
- Verejnost' proti nasiliu 1989–1991. Svedectva a dokumenty*, Bratislava 1998.
- Vol'by do orgánov samosprávy obci 2010, Definitívne výsledky. Počet a podiel zvolených starostov obcí, primátorov miest, starostov mestských častí podľa jednotlivých politických strán, koalícií politických strán a nezávislých kandidátov za SR*, Štatistický úrad SR, Bratislava 2010.
- Voličov trápi rómska problematika viac ako hospodárska kríza, či korupcja*, <http://aktuality.sk>, dostęp 25.05.2010.
- Wójcik Ł., *Słowacja tylko dla Słowaków*, „Przekrój” 26.08.2009.
- Z menšinového štatútu partnerský národ. Maďari v Československu/na Slovensku 1918–1992*. Politické memorandum.: *Návrh na budúce spolužitie*, <http://hhrf.org/egyutt/SD-PARTN.HTM>, dostęp 20.12.2010.
- Zákon Slovenskej národnej rady z 25 októbra 1990 o úradnom jazyku v Slovenskej republike*, Čiastka 73, Zbierka zákonov č. 428/1990, <http://zbierka.sk/zz/predpisy>, dostęp 4.10.2010.
- Zawistowska R., *Kontrowersyjny charakter rządów księdza Józefa Tiso i samodzielności Republiki Słowackiej w latach 1938–1945*, [w:] *Europa XX wieku między totalitaryzmem, autorytaryzmem a demokracją*, red. A. Adamczyk, P. Biniecka i K. Kaźmierczak (współpr. red. J. Zawistowski), Piotrków Trybunalski 2011, s. 199–216.
- Zawistowska R., *Kwestia węgierskiej mniejszości narodowej w Słowacji w latach 1945–1948*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010.
- Zawistowska R., *Prawna sytuacja ludności węgierskiej w Słowacji w latach 1948–2010 (wybrane tezy naukowo-badawcze)*, „Polityka i Bezpieczeństwo” 2010, nr 1.
- Zawistowska R., *Demografia i rozmieszczenie ludności węgierskiej w Słowacji 1918–1950*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, t. XLVI.

National minorities, the problem of autonomy and ethnoregionalism in Slovakia

Abstract

The Constitution of Independence of the Slovak Republic guaranteed all rights that are in accordance with international standards to the national minorities and ethnic groups. All national minorities have their representatives in local self-governments. Hungarians who live in Slovakia have their members in the Slovakian parliament.

According to official data, the most numerous national minority in Slovakia are Hungarians. The idea of autonomy and ethnoregions developed in the 1990s and forced by some of the Hungarian minority leaders caused severe counteractions from the Slovakian nationalists. A group of politicians from the Hungarian minority oriented towards cooperation with Slovaks established a party called Most-Híd. The second party of the Hungarian minority that has two MEPs is the Party of the Hungarian Coalition (Magyar Közösség Pártja) which is supported by the Hungarian government.

During the national census in 2011, 105 738 (2,0%) Roms registered in Slovakia. Experts estimate that their actual number is over a million. The major problem among Roms is unemployment.

In the north-eastern Slovakia, Lemkos, who no longer want to be identified as Ukrainians, are beginning to claim their rights.

Key words: ethnoregionalism, ethnic parties, Slovakia, national minorities